

A természettudományi felfogás a politikában.

(Első közlemény.)

Kossuth Lajos nagy hazánkfia elméjének még mindig ritka üdésévé a következőleg szólott nem rég a hegyaljai egyházmegyéhez: „A történelem logikája nagy vágásokban mozog; a világrendnek magamagát ellenállhatatlan erővel végrehajtó azon törvényénél, hogy ilyen ok, ilyen okozat, egyes emberek csak mint a törvény exponensei, hogy úgy mondjam, csak mint óramutatók szerepelhetnek az idő óralapján, s az óramutatók jelzik az időt, de nem csinálják; azt a közvélemény, a népek közérzlete csinálja, a mely viszont a történelmileg kifejtett szükségnek szüleménye.“

A turini banket alkalmával tartott szép beszédében pedig ezt mondá: „Én az emberiséget organikus testnek tekintem, melynek szive, szeme, keze, lába, tüdeje van. Magyarország egy része e testnek, ezért van reá szükség.“ Később pedig: „Nem én csináltam, én csak kongattam a harangot.“

A nagysághoz oly jól illő ezen szerény szavakban talál kifejezést az a pozitív szellemű természettudományi iskola, mely a francia Comte Ágoston bölcséletéből indulva ki, az angol Spencer Herberttel élén még most is tartó forradalmat idézett elő a tudomány világában.

Ezen iskola felfogása szerint a társadalom törvényei azonosak a természet fizikai törvényeivel; a hol pedig a természet törvényei uralkodnak, ott megszűnik az emberi akarat uralma s az emberiség önkéntelenül fejlődik bizonyos irányban, miként más szerves lények, melyek közé maga is tartozik. Az emberi társadalommal foglalkozó tudománynak tehát feladata folytonos összeköttetésben a többi tudományokkal egyrészt a szerves világ, másrészt a műveletlenebb népek intézményeinek tanulmányozása alapján felismerni a fejlődés megmásíthatatlan törvényeit, melyeknek hivatása aztán megfejteni az egész emberi nem múltját, jelenét és jövőjét.

E sorok feladatul tűzték ki annak vizsgálatát, hogy a hazánkban is alighanem elhamarkodott mohósággal felkarolt természettudományi felfogás, s annak főként két leghatalmasabb képviselője Comte és Spencer, mennyiben oldották meg ezt a nagy feladatot; mit várhatni e tantól a jövőre, és minő módszer az, mely igénytelen felfogásunk szerint a társadalmi kutatások terén követendő. Ehhez képest vizsgálni fogjuk, hogy a társadalom és intézményei mennyiben állanak a külső természetben uralkodó törvények alatt. Mennyiben tekinthető az állam és társadalom a természetben levő többi lényekhez hasonló organizmusnak? Mily mértékben állhatnak meg az evolúciónak és történelmi bölseletnek ez alapon felállított tanai Spencer erkölcsi elveivel és Comte pozitív vallásával egyetemben? Mennyiben váltak be eddig s bírnak kilátással ezután a megvalósulásra e tanok? Végül minő módszere utalják e vizsgálódások a politikát?

Ha az egész emberiség életében azt vizsgáljuk, hogy mely világnézet az, mely leghosszabb ideig tartotta fenn magát és e mellett legtöbb követőt talált az emberek között, akkor úgy találjuk, hogy a buddha vallás már 3000 év óta áll fenn s az összes emberiségnek négytized része, tehát egy vallásos nézet mellett a legnagyobb szám maig is e hitet követi.

E vallásban az alapító Gotama, vagy tiszteleti czímén Buddha, a többek között tagadja valamely fensőbb hatalomnak, mint a milyen a gondviselés, közvetlen beavatkozását a világ dolgaiba és azt tanítja, hogy a természet egyszer létrejövén, ellenállhatatlanul azon törvények szerint halad előre, a melyek létrehozták, és így a mindenség egy nagy önműködő gépezethez hasonlítható, mely megszábotott törvények szerint folytatná munkáját. Gotama nem akar tudni arról, hogy léteznék eshetőség, s a mit mi sorsnak nevezünk, szerinte nem egyéb, mint egy ismeretlen, kikerülhetetlen oknak a hatása.

E felfogással lehetetlen az újabbkori pozitívizmus rokonságát tagadni és sajátságos találkozása a körülményeknek, hogy a míg a pozitívizmus egyik sarkalatos tétele, miszerint a dolgok lényege és a tünemények háta megett rejlő erők előttünk örökre megismerhetetlenek maradnak s így a kezdő és vég okkal foglalkozni merőben

felesleges, viszont a buddhizmus is azt állítja, hogy tehetségeink korlátoltsága miatt a természet abszolút állapota előttünk megfoghatatlan. És a míg Gotama tanításai szerint az élet összes célja nem egyéb, mint a megsemmisülés, enyészet a békét és nyugalmat adó Nirvánában, addig a mai német bölcsészet legkiválóbb képviselője, Hartmann, szintén azt tartja, hogy az élet annyi keserűséget okoz az embernek, miszerint csak a halálban van igaz boldogság.

Viszont nem tagadhatni, hogy az európai társadalom kebelében nagy mértékben lábrakapott a vallás iránti közömbösség, a mi leginkább kirí akkor, ha ugyanezen társadalomnak a középkorban követett irányával teszünk összehasonlítást; ezzel szemben a keleti utazók és ezek között a leírásaiban bizonyára megbízható Hübner is egyetértenek azon tényben, hogy a buddhizmus Sina lakosságát a vallástalanságba terelte. A hitvallást csak divatnak tekintik ott, melyet kiki saját ízlése szerint visel, s nem bírják megfogni, hogy ily kétes természetű és csekély értékkel bíró kérdésekért miként lehet lelkesedni, miatta elkeseredni és gyűlölni. A mint ez utazók állítják, ott „a tömlöczök éjjel-nappal zárva állanak, s mégis tömve, a templomok pedig állandóan nyitva s mégis üresen.“

E sajátágos összehasonlásait az uralkodó nézeteknek még azzal egészítjük ki, hogy tekintve Sina ősi és ma is egyenletes kulturáját, realiztikus világnézetét, a nemzeti eszme uralmát s azon körülményt, hogy ott a rangot csakis a hivatalos állás adja meg, ezt pedig minden fokon kellő képzettség és különböző vizsgálatok letétele után nyerhetni el, Draper szigorúan természettudományi módszerrel negélyező művelődéstörténetében azon merész következtetésre jut, hogy az európai polgárisodás jövődjéje azonos a sinai birodalom jelenlegi állapotával t. i. azon birodaloméval, a hol valószínűleg a népsűrűség miatt büntetlen cselekedet a gyermekkitevés, a nagyszámú büntett miatt fennáll a vallatásokban a tortura akként, hogy a gyanú miatt összezúzott bokáju sinai polgárokat kosarakban hordják a vizsgálóbíró elé és divatban van a fokozatos halálítélet, mely szerint lábain kezdődő feldarabolással veszik az áldozat életét.

Távol áll tőlünk, hogy a Buddha vallása és a pozitívizmus között máskülömben fennálló különbségeket ignorálva, a fennebbi jelek után messzebb menő következtetéseket vonjunk le. Részünkről

csupán a szellemi rokonságot kívántuk feltüntetni, igazolásul annak, hogy az embervilág felett uralkodó természeti törvények feltételezése nem a pozitivizmus újabkori találmánya, s e felfogás ma is messze túlterjed az európai pozitív bölcelet határain.

Ha pedig tovább kutatjuk a más tanokkal való szellemi rokonságot, bár megczáfoltatott azon feltevés, mintha Comte tanait Hegeltől kölcsönözte volna, nem titkolható el bizonyos azonosság a természettudományi iskola és a természetet istenítő pantheisztikus felfogás között, mely utóbbi Egyiptommal egyetemben a klasszikus ó-kor vallását képezte s Ázsiában ma is a buddhizmus versenytársa. -- Vagy ha az európai tudományos tanokat tovább vizsgáljuk, a történelmi iskola alapelveinek érintkezését sem lehet félreismerni a pozitív tanokkal, miután amazok szerint nem bír semmi haszonnal az életre nézve a bölcselkedés, miután a társadalom önkéntelenül tudátára jó saját érdekeinek, s az önmagából tovább fejlődő történelem megmutatja a jövőre nézve is a követendő legjobb útát.

Ha pedig eltekintünk az ily módon önkéntelenül egymásból folyólag működő természeti törvények uralmának állítólagos kizárólagosságától, már Bodin tanáiban feltaláljuk a természetnek az emberi intézményekre tulajdonított befolyást, mely gondolatnak később legszemlélesebb kifejtője Montesquieu lett számtalanszor idézett sok új eszmét hozván e részben is forgalomba. Nincs is ma már politikai tankönyv, mely ne adna szerepet az éghajlatnak, például a tunya deszpotizmus vagy élénk szabadságszeretet, — a tengeri fekvésnek a forgalom, — a hegyvidéknek a vallásos félelem, — a síkföldnek a merészebb tetterő vagy konzervativizmus létrehozatalában, szóval készségesen ne ismerné el, hogy a természet, a melyben élünk, sőt alkotó része vagyunk, az őt mozgató fizikai törvények által ne gyakorolna nagy hatást a társadalom mikénti fejlődésére és berendezésére. Nem is gondol senki arra, hogy az északi sarkon vagy a Szahara közepén egy új Páris felépítéséhez fogjon, a lappok vagy a zuluk között a parlamentáris államformát hozza indítványba, de ha viszont az anyagi világ felett uralkodó fizikai törvényeknek kizárólagos hatalmat tulajdonít a pozitivizmus az ember szellemi világában is, akkor a bárminő természettani befolyások következtében, de egyszer létrejött gondolatoknak, eszméknek más gondolatok felköltésére, milliók véleményének átalakítására, nemzeteknek egész az önfeláldozá-

sig menő megindítására gyakorolt hatását szintén a természeti törvények által kell megfejtenie, holott az erkölcsi világ tüneményeit retortában felfogni és az ellentétes eszméknek egymásra való vegyi hatását kimutatni vagy bármiféle más, a pozitív tudományban ismert fizikai jelenséggel azonosítani, a gondolatokat nagyító-üveg alá venni avagy gombostűre tűzve, miként a bogarakat külsőjük és belső szervezetük szerint osztályozni még eddig nem sikerült.

Ha az egész társadalom örült volna, bizonyára az általa létesített intézményekben is ezen örülséghez képest változásokat hozna létre. Minthogy azonban a természettudományok mai állása mellett az egyes ember szervezetében nem lehet kimutatni szervi átalakulást, a mi az esetleg beállott szellemi zavarokkal összeköttetésbe volna hozható, ebből világos, hogy fizikai szemmel nézván e világot, a természettudományi iskola a társadalom örült vagy józan állapota között sem tehetne különbséget; annál csodálatosabb tehát, hogy nem tudván fizikai jelenséggel hozni kapcsolatba a legmagasabb fokú szellemi átalakulást sem, mégis *pozitív tudásnak* állítatik, hogy a legparányibb gondolatárnyalat is csak fizikai tünemény.

Törvényeknek uralmát a társadalmi rendben is feltételezi a tudomány, mert e nélkül az emberrel ez irányban foglalkozó tan nem lehetne tudomány, de a társadalmi törvények fogalma, a mint azt később alkalmunk lesz bővebben kifejteni a módszer taglalásánál, nem azonosítható az anyagi világ törvényeivel s nem foglalják magukban a minden eshetőségtől ment, szigorú következetességgel az előírt pályán haladó törvény fogalmát, a mint azt Buddha és a pozitivisták tanítják; másfelől azonban a buddhizmus sem állítja azt, miként a természettani iskola, hogy a világot létrehozó és benne tovább működő törvények csak az anyagban eddig felfedezett törvények volnának.

A tévedés valószínűleg abban rejlik, hogy a természettudománynak valóban csodálatos újkori vívmányai, s a nagyszámú teljes szabatossággal működő törvények felfedezése, másrészt a bölcséleti tudományoknak hasonlíthatatlanul lassúbb, majdnem vesztegelő fejlődése által indítatva ezen természeti törvényeknek *kizárólagosság* tulajdoníttatik és általuk az erkölcsi világ jelenségeit is megfejthetőknek hiszik.

Mindenesetre nagy méltánylást igényel azon buzgalom, melyet

a természettudományi iskola az élő szervezetek és társadalom hasonlóságának, vad népek szokásainak, társadalmi intézményeinek, az égalji különbségeknek, a tápszernek és külső viszonyoknak az ember belvilágára való hatása körül teljesített kutatásokban kifejtettek, s ha mindjárt elismernők, hogy például azon körülmény, miszerint a szicíliai beéri a lisztes tápszerekkel és némi gyümölcsessel, a norvégiai megköveteli a húsnemű eledelt, míg a lappföldi czethalhájjal és nyers zsírral él, talán lehet befolyással a közöttük fennálló intézményekre is, de azért megfegtetlen marad, hogy az emberi gondolat miként hajtja folyton uralma alá s tereli saját céljainak elősegítésére ezt a külső természetet? miként van, hogy egy eszme uralma folytán a 20 szélességi fok, tehát a legkülönbözőbb égalj alatt elterülő Sina teljesen azonos intézményekkel és szokásokkal bír, holott e birodalom fennállása óta elég ideje lett volna az emberi felfogással szemben a természetnek érvényesíteni önmagát; minő természeti törvény szerint kellett az egyiptomi, hellen kulturában uralkodó eszméknek az Európában eddig végbement szellemi küzdelmeknek, vallásháborúinknak és más kulturmozgalmainknak végbemenniök?

Igen, a hol az ember állatéleti viszonyairól van szó, a meddig t. i. a természettudományok vívmányai a szerves világ egyszerűbb jelenségein kezdve a szerves életnek egész a biológiáig terjedő szövetvényesebb jelenségeibe elhatoltak, addig az emberre nézve is érvényes természeti törvényekről szólhatunk, melyekről a politikuskak sem szabad megfélekedni, sőt kötelessége azokat tanulmányozni; de fellebb emelkedve az iránt, hogy ezen állatéleti úton létrejött emberek miféle nyelvet beszéljenek, mely nemzetiséghez tartozzanak, minő vallást kövessenek, művészetben, költészetben stb., mit hozzanak létre és milyen szellemi irányban; szóval az iránt, a mi az emberek millióit az állati élet, a születés, a táplálkozás, szaporodás ösztönein kívül mozgásban tartja, örömrre vagy bánatra kelti, egymásnak támogatására vagy egymás elleni öldöklő harcra buzdítja, a természettudományok nem adnak felvilágosítást.

A szellemi küzdelmekben és politikai harcokban mohósággal kapna minden politikus egy olyan módszeren, melynek segítségével megmásíthatatlan, a természetnek oly nagyszámmal felfedezett törvényeihez hasonló igazságokra jöhetne, s miként fizikai törvénynél fogva a nap nem kelhet fel azon égtájon, a hol lefeküdt, oly bizo-

nyossággal mondhatná meg az ember holnapi sorsát s az agyában szülemelő gondolatokat. Fájdalom, azonban a természettudomány, hiában kérdeznők, az egyházi kérdésekben vagy ehhez hasonló kisebb politikai vitában sem bírja megmutatni a kibontakozás útját, annál elbizakodottabbnak kell tehát tekintenünk azon lenézést, melyet természettudósok a theoretikus tudományok iránt naponként tanusítanak, sazt az erős hitet hogy a nagyító-üveg alatt vagy a retortában az ember szellemi világának törvényeit is látják s valaha érzékelhetővé tehetik.

Ezen általánosságban tartott tagadás azonban még nem bizonyíték a természettudományi iskola ellen, hanem szükséges részleteiben vizsgálat alá venni e tannak eddig felmutatott eredményeit, hogy megítélhessük, ha vajjon lehetséges-e kizárólag ezen módszerre alapítani a társadalmi tudományokat.

A természettudományi felfogásnak arra, hogy az emberi társadalmat a természet törvényei alá foghassa, el kellett oszlatnia azon feltevést, mintha az emberi alkotások legmagasabbika, az állam és a természet más alkotásai között különbség volna, s így jött létre azon tan, hogy az állam organizmus. Comte Ágoston még nem hasonlította a társadalmat az egyéni organizmushoz, de már azt állította, hogy a szervezet elvei közösek a társadalmak és állatok között s a természeti fejlődéshez hasonlóan a társadalmi haladás egyik állapotát a megelőző állapotok kikerülhetetlen eredményének mondotta. Az út azonban, melyre lépett, önkéntelenül oda vezetett, a mely állásponton a németek között legszélesebb alapokon Schäffle s mérsékeltebb formában, de nagyobb arányú kutatásokkal az angolok között H. Spencer az állam és társadalom szerves voltát bizonyítják. E tan megemlékezve arról, hogy már Pláto az egyes emberhez hasonlította az államot, miután az egyes emberben távolról sem lehetett feltalálni az egész társadalom életjelenségeit, kiterjesztette vizsgálatát a szerves fejlődés minden fokozatán található lényekre, s a mennyiben megfelelő példákat a hasonlatra és a fejlődés feltűntetésére a mívelt társadalom nem nyújtott, a világ vad és félmívelt népeinek is döntő szerep jut a feladat megoldásában. Schäffle a legelső szerves sejten kezdődőleg, Spencer az alsóbbrendű lényekből indulva ki, nagy arányú állat- és embertani készlettel a poriferák, vorticellák, szivacsok, polypok, hydrák, ákriták egész világán keresz-

túl haladva, a másik négy világrész még csodálatosabb nevű népeinek minden intézményét felhalmozza bebizonyítására annak, hogy a társadalom, mint szerves lény, nem sokat különbözik a bölcséleti rendszerének címlapján ábrázolt növénytől, mely a szervesetlen jegecetekkel kezdődő termőföldből kikelve a míg bimbót, virágot és gyümölcsöt hordoz, — mely utóbbinak magva már visszahull a földre, — addig a szárán felkúszó hernyó a leveleken mint báb függ, s a virágon mint pillangó élvezi a lételt.

„Két nagy osztálya van — úgymond (A system of Philosophy I. k. 466. l.) — az aggregatumoknak, melylyel a társadalom összehasonlítható: a szerves és szervesetlen. Olyanok-e a társadalom sajátosságai, eltekintve az ő élő egyedeitől, hogy bármely tekintetben hasonlít az élettelen testhez? vagy hasonló-e valamely módon az élő testhez vagy teljességgel egyikhez sem hasonló?

Ezen kérdések közül az elsőt csak kérdezni kell és tagadó rá a felelet. Egy egész, melynek részei élők, nem lehet általános jellegében az élettelenhez hasonló. A második kérdésre csak megerősítő válasz nyerhető. Miután tehát organizmus, a társadalom, miként más élő lény növekedik és a mint ezt teszi, részei kezdik elveszíteni egymáshoz való hasonlóságukat; a mint azonban a szervek elkülönülnek, egyszersmind a teljesített feladatok különbözővé válnak. A protozoák állagában a különbségeket alig lehet nagyító-üveg alatt látni, s azután egész sorozata következik a többé-kevésbé fejlődött lényeknek, mígnem a gerinczeseknél az egynemű anyag elkülönített feladatokkal bíró kifejlett szerveket mutat fel. Viszont a társadalmat tekintve, a veddák csak páronként élnek és csak olykor csoportosulnak; a busmanok családokban vándorolnak és csak esetleg alkotnak nagyobb csordát, mígnem mások többé-kevésbé szilárd társaságá alakulnak. Az első esetben az élet minden feladatait a magában álló ember teljesíti, a társadalom keletkezésével megkezdődik és hovatovább tökéletesebbé lesz a munkamegosztás, ennek azonban egyenes következménye, hogy a mint egy test különböző részei, a társadalom elemei is kölcsönösen függenek egymástól és egymásért élnek. Még világosabbá lesz az analogia, ha az alsóbbrendű lények által alkotott csoportokra tekintünk, a melyeknek alkotó elemeiből, ha egyesek elpusztulnának is, az egész, miként a társadalomban, az egyest túléli; de azért a szerves világhoz hasonlóan a részek kölcsö-

nösen hatnak egymásra és az egészre. A belső szerveket vizsgálva is azonegy eredményre jutunk, mert a mint a szervezeteknek, a társadalomnak is megvannak az ő fentartó, elosztó szervei s miként a myxomyceteseknél a táplálkozáshoz nem találhatók a táplálék elosztására csövezetek, ép úgy a vad népeknél is nagyon elhanyagolják a közlekedési eszközök, de a felsőbbrendű állatok szervezete külön üt- és viszerekkel van ellátva, a minthogy a míveltebb népek vasútainak is két vágánya van.“ Tovább menve a hasonlatokban, miután talál Spencer alsóbbrendű állatokat, melyeknek lassú és rendetlen a vérkeringésük, siet Afrikába megfelelő példát keresni a vad népeknél. „Az Alsó-Nigernél — úgymond — minden városnak négy napban egyszer van vására . . . Sansandingban pedig egy héten csak egyszer van vásár, melyre csődül a közeli vidék“ és így tovább.

Messze vezetne bár kivonatosan ismertetni kötetekre menő indokolását a társadalom és a természeti organizmusok között levő hasonlatosságnak. Készséggel elismerjük, hogy igen sok hasonló vonás van a kettő között, mivel a nagy természet oly csodálatosan változatos, a társadalom pedig oly sokoldalú és mint a természet keretében annak alkotó elemeiből létrejött intézmény, annyi vonatkozásban van a természethez, hogy nem tartozik a nehezebb feladatok közé ő benne is a nagy természet képét felismerni.

A hasonlóság azonban magában sem tenne még azonosságot, de a mennyi a hasonlat a társadalom és az organizmusok között, aligha nem ugyanannyi, ha nem több, a különbség is. Már a kiindulási pont, mely szerint a társadalom vagy szerves vagy szervetlen, s ha az utóbbi nem lehet, az elsőnek kell lennie, nézetünk szerint abban a hibában szenved, melyet a syllogismusokkal igen gyakorta elkövetnek, hogy t. i. a két feltevés közül egyik sem áll meg, mivel a társadalom tulajdonképen se nem szerves, se nem szervetlen, hanem erkölcsi valóság; sok mindenhez hasonlít e világon, de legjobban mégis csak önmagához, s bárha nagy rokonságban van a szerves és szervetlen világgal, sőt ezeknek nagymérvű befolyása alatt áll, azért maga sem egyik, sem másik, hanem társadalom. A fennebb ismertetett felfogás onnan ered, hogy a természettudós csak fizikai szemmel akarja látni a világot, s csak a megtapintható élő és élettelen anyagot s az ezek által kifejtett erőket ismeri, holott maga az eszme is, — a milyen igen sok és igen szép van lerakva a Spencer könyvé-

ben is, de anyaggal nem bír, s mint erő különbözik minden fizikai erőtől, — szintén csak e világban levő valóság a nélkül, hogy a szerves vagy szervetlen világba osztályozható volna. Egy könyv, kép vagy szobormű meghatározása még nincs befejezve azzal, hogy szervetlen anyag, hanem megőrzője, terjesztője valamely gondolatnak és ezeknek, nem pedig anyagának segítségével hoz esetleg nemzeteket mozgásba. A kép és szobor anyagában pedig ember fel nem fedezheti, belőle le nem vonhatja ezt az erőt. Ép így valamely részvénytársaság, jótékony-egylet, egyházi felekezet, valamely nemzetiségi eszme körül egyetértő emberek annál kevésbé alkothatnak szerves egészet, miután létezésük ideig-óráig a résztvevő egyénektől függ, s megszűnhetnek bármikor a nélkül, hogy az alkotó elemek a legkisebb változáson mennének keresztül, s mégis létező dolgok egy gondolat uralma alatt élő valóságok. Ugyanezen okok folytán nem organizmus az állam, habár mint öncélú szükségszerűség máskülönben az egyesületektől eltérő tekintet alá esik.

Közelebről vizsgálva azonban magát a hasonlóságot, miként bizonyíthassa a társadalom organikus voltát például a kő- és vasút, melyek úgy alakjukra, mint anyagjukra nézve teljesen elütnek az ütés- és viszerektől, s e mellett semmiféle organizmus testében nem találtak eddig az erezetekben járó négy lovas hintókat, miniatúr gőzmozdonyokat, kéjútazásokra indult családokat, hadgyakorlatokról érkező katonaságot, stb.? Avagy ha Schäfte még messzebb menve, a házakban található lépcsőket is tápláló szerveknek tekinti, akkor pinczét is s a lépcsőkön odaszállított boros hordókat is kellett volna felmutatnia valamely állati szervezetben. Mert a társadalmi organizmusra nézve ha fontos, hogy szállító-erezettel bírjon, még fontosabb, hogy *mi* szállíttatik ezen erekben, s az utóbbira nézve annyival kívánatosabb volna a szerves világból vett hasonlat feltűntetése. Ez azonban aligha sikerülne, daczára annak, hogy a változatosságban gazdag természet annyira szolgálatkész a legkülömbözőbb példák nyújtásában, hogy a mikor felmerül például azon ellenvetés, miszerint élnek emberek közlekedési eszközök nélkül is, Spencer rögtön idézi a myxomyceteseket, bizonyítván, hogy belső érhalózat nélkül is léteznek organizmusok. De azért a jó természet nem mutat fel organizmust, melynek kebelében más szerves lények ipart, kereskedést, földművelést üznének, vallásokat alapítnának, templomokat, iskolákat, bete-

geik számára kórházakat építenének, a költészetért, szép művészekért lelkesednének és érzékelhetetlen pusztá hitért minden földi javaikat, sőt életüket is feláldoznák.

Sok van tehát az organizmusban, a mi létezik a társadalomban is, de viszont igen sok nincs a természeti organizmusban, a mi a társadalomban feltalálható. Innen nem egy a kettő és mások levén tünetényeik, az ezeket létrehozó törvényeknek is különbözniök kell egymástól. Ha ez ellenkezőleg volna egyik organizmusnak alapos ismerője, például az orvos, ugyanazon módszerrel segíthetne a másik szervezet baján, s például a társadalmi kormányzó szervezetnek t. i. a parlamentnek betegségeit azon szerrel gyógyíthatná meg, a mivel a főfájást, s arra, hogy a vasutat ne sodorja el az árvíz, eret kellene vágni az organizmus testén, hogy az egészet hűtés ne érje. Bárha bánális hasonlatok mindezek, de a pozitív tudásnak kizárólagos híveitől pozitív exaktságot követelhetni a felállított hasonlat minden részében, s így a tan maga vezet ide.

Egy oly elsőrangú bölcsező tekintélynek, mint H. Spencer, lehetetlen volt be nem látnia a nagy különbségeket, s bár Sociológiája II. részének első fejezete e címet viseli: „Mi a társadalom?“ második fejezete pedig azt, hogy „A társadalom organizmus“, mindazonáltal saját vallomása szerint az eddigi czáfolatokra való tekintettel határozottan kijelenti, (I. k. 613. l.) hogy a részeknek egymástól való kölcsönös függését kivéve, nincs analogia a politikai test és az élő test között. A társadalmi szervezet diskkrét a helyett, hogy konkrét volna, arányosság helyett nélkülözi a symmetriát, érzékeny minden egyedében a helyett, hogy csak egy központja volna, s így nem hasonlítható össze az egyéni organizmusok semmiféle fajával, sem az állat, sem a növényországból... „Csak a szervezet alapelveiben levő közösség az egyetlen bebizonyított közösség.“

Úgy véljük, hogy a fennebbiekből eléggé kitűnik, hogy ez a közösség még az alapelvekre nézve sem állhat fenn, s mint pusztá hasonlatok is a társadalomnak csupán egyes részeire, működésének csak egynémely ágaira nézve jöhetnek tekintetbe. Ilyenekül csak ugyan használta eddig is a közélet az organizmus elnevezést. Szervezve volt valamely támadás, összeesküvés, részvénytársaság s a társas életnek ezer más mozzanata; hallottunk beszélni arról, hogy például Páris az emberiség szíve, de ugyanakkor készségesen beis-

merte volna bárki is, hogy ezen kívül még megszámlálhatatlan apró szíve van az emberiségnek külön vérkeringéssel az utolsó községig. Avagy a pápát emlegették mint a művelt emberiség fejét, de tudatával annak, hogy a legkissebb hivatalfőnökön kezdve a koronás főkig az emberiségnek kivüle még igen sok apró és nagy feje van. A gyomrot, tüdőt, vesét, s más, a fejlettebb szervezetek életéhez kikerülhetetlenül szükséges alkatrészeket, meg sem kísértették a természettudományi iskola hívei sem a társadalomban kimutatni. Ha azonban arról van szó, miszerint tudományos alapossággal bebizonyítsuk, hogy az anyagi világra nézve fenálló törvények, minden más törvénynek teljes kizárásával érvényesek az embervilágra nézve, még pedig azért is, mert a társadalom a növény- és állatvilágban található organizmusokkal azonos, akkor nem érhetni be költői allegoriákkal és ilyen nemcsak sántító, de lábatlansága miatt megállani bár pillanatra sem bíró hasonlatokkal.

Miután az élő organizmus szakadatlan átalakulásnak van kitéve, egyenesen rántalta a természettudományi iskolát, hogy a társadalmat szervezetnek fogva fel, ennek fejlődésével is behatóan foglalkozzék, s így keletkeztek az evoluzionális elméletek. Comte szociológiájában történelmi alapon építi fel fejlődési elméletét, miután azt tartja, hogy a fejlődés emlékeit összegyűjti a történelem, s bárha szerinte az emberiség fejlődése is csak olyan tünemény, mint a minőket a szorosabb értelemben vett fizikában vagy a vegytanban vizsgálunk, azért mégis, ha valamely kort összehasonlítunk előzményeivel, minden tüneményben ott fogjuk találni ezen előzmények nyomait, még pedig oly sajtóságos színben, a minővé az egyes elemek a megelőző korban a consensus generalis hatása alatt képződtek. A mit azonban az ily közérzület-féle, fizikai világ törvényei közé sehogysem illeszthető tényezőknek tulajdonítana, rögtön elveszi azon állításával, hogy a világ minden népének azon az általa felállított fejlődési fokon kellett átmennie, levonva azon különbséget, melyet az égali és természeti viszonyok ezen általános törvényeken változtattak; azaz más szavakkal minden népnek azon egy történelme lett volna, ha az égali és természeti viszonyok nem terelték volna ki rendes medréből. Ezen fejlődés pedig négy alapkorszakot tüntet fel: a bálványimádás, az istentisztelet, az elvont elméletek eddigi és

végül a pozitív tudás ezután eljövendő korát. Ezen állapotok szerte nemcsak az emberi eseményeket tapasztalat alapján képviselik, s kifejezői a történelmi tényeknek, hanem egy olyan törvény jelle gével bírnak, mely nemcsak azt magyarázza, a mi történt, hanem azt is, a minek történnie kell.

Mindazonáltal Spencer mégis inkább a tapasztalat körében maradt, a midőn széles körben népszerűvé lett elméletét állította fel a természeti dolgokban észlelt egyesüléstől és különválásról, melyet kiegészítettett Darwin fajkeletkezési eléméletével, a létért való küzdelem s ezzel kapcsolatos tanokkal.

Miután ez utóbbi felfogás közvetlenebbül indul ki az organizmusból, elsősorban tekintsük Spencer elveit, Comte-nak történelmi felfogását más történelembölcseleti elméletekkel kapcsolatosan tárgyalván.

Spencer az anyag vizsgálatával kezdi, s miután minden, a mi van, csak anyag és mozgás, azaz erő, a fejlődést abban látja, hogy az erő következtében az egynemű különeművé, az egyszerű ennek folytán szövevényessé, a határozatlan határozottá válik ugyanakkor az elkülönült részek mind összhangzóbbakká lesznek, funkezióikban egymástól mindinkább függenek, s így az elkülönülés folyamata alatt egyszersmind egyesülés megy végbe.

„Megállapították — úgymond Spencer Essay-inek „A haladás törvénye és oka” czímű cikkében — Wolff, Goethe és Bär vizsgálatai azon igazságot, hogy a változások azon sorozata, mely végbemegy a magnak fává vagy egy tojásnak állattá való fejlődésével, az alkatnak az egyneműségből a különeműségbe való haladását képezi.“ Eredeti állapotában minden csira állagában és vegyi összetételében egyenletes egynemű anyaggal bír, mely a fejlődéssel különeművé lesz. A naprendszer is az ő születő állapotában egy véghetetlenül kiterjedt, egynemű medium volt — sűrűségére, hőmérsékére és egyéb fizikai tulajdonságaira nézve teljesen egyenletes. Az első lépés a kifejlődéshez az elkülönüléssel kezdődött a ködös anyag által teljesen betöltött terület és a most már el nem foglalt tér között, mely utóbbi előbb töltve volt. A sűrűdéssel magában a ködös anyagban jöttek létre külömbiségek a sűrűségben és külömböző sűrűségű anyag temperamentumában, melyek azután a földünkön tapasztalható változatosságig fokozódtak. Áttér ezután Spencer a földön élő állatokra

és népekre, a legváltozatosabb példákkal igazolva, hogy a fejlődé szakadatlan elkülönülés hozza létre. Az állatoknál például az alsóbbrendben olyanok találhatók, melyeknek szerve csak egy szájnyílásból áll, s a mint fennebb emelkedünk, a szervek is szaporodnak. Viszont az embert tekintve, egynemű családból törzsek, fajok válnak ki, ezekben a haladással megoszlanak a foglalkozások, sőt maga a nyelv is néhány törzsszóból kibővül és különbözővé lesz: több fajta nyelvek képződnek, s ezeknek keretén belül is tájszólások keletkeznek. Ugyanezt tapasztaljuk más téren is, például a héber íratok között egy munkában szerepel theologia, kozmogonia, történelem, életrajz, erkölcsstan, költészet, az Iliásban a vallásos, történelmi, epikai, drámai, lyrai elemek váltakoznak. A művészeteket tekintve, a festő és szobrász a haladás kezdetén egy személy, minekutána a kezdetleges szoborművek meg vannak festve. Így vagyunk a ruházattal, lakásunk berendezésével, az összes építészettel, sőt a vallással is. Az egységes hit folyton különböző apróbb felekezetekre szakadoz szét, míg nem a folytonos alosztályok szaporodásával elenyészik az, a mit mi felekezetnek hívunk, és nem mesterséges összetartás, hanem a természet egyformasága, egy általános hasonlatosságnál fogva egy egészet fognak képezni a különbözők. Szóval a mint a társadalomban a főszervek, foglalkozások, elvek egymástól elkülönülnek, ugyanakkor kifejlik az alkotó részeknek egymásra való kölcsönhatása, az egésznek hatása a részekre és a részeknek hatása az egészre, s így érvényesül az embervilágban is a természeti organizmusokra fenálló törvény, mely szerint az egynemű különeművé, s ezzel tömörebbé lesz, a mozgás is növekedvén benne, s ugyanakkor a határozatlan határozottá, az egyszerű összetetté válik, miután egy tevékeny erőnek egynél több a hatálya, egy oknak egynél több az okozata.

Tekintve most már közelebbről e tant, kétségtelen, hogy csak úgy tulajdonítható annak általános érvény, ha az evolúció és haladás mindig az egyneműnek különeművé alakulásával jár, mivel ez képezi az elmélet alapkövét. A tömörülés és ezzel a mozgás növekedése, a határozatlannak határozottá, az egyszerűnek összetetté alakulása csak kísérője a főcselekvénynek. A hol tehát különválás van, ott fejlődésnek és a hol haladás, ott a részek elkülönülésének kell fenforognia, mert ha az egyneművé való átalakulás fejlődésszámba jöhetne, akkor a törvénynek ellenkezője is igaz volna, s így nem volna többé törvény.

Nem tagadhatni ezzel szemben, hogy a természeti világban az organizmusok számának szaporodása folytonos elkülönülésekkel jár, de az még nincs bebizonyítva, hogy ez fejlődés volna.

A szerves világot tekintve H. Spencer nagy súlyt fektet arra, hogy az állítólagos egyneműből a száraznak és víznek, légnek, hegyeknek, völgyeknek alakulása, a bennük most is végbemenő vegyi folyamatok, a rajtuk keletkezett változatos organizmusok létrejövetele, csattanós bizonyítéka a különválás és evolúció törvényének. Ha azonban nem a földet, hanem például a holdat tekintjük, a melyen szemmel látható nyomai vannak a hatalmas elemi erők küzdelmének, vajjon az ott mutatkozó dermedtség, a légkör bebizonyított hiánya, a kialudott tűzhányók és megfagyott tengerek szintén haladást és fejlődést jelentenek-e? Vajjon igaz-e itt is, hogy a légneműnek tömörülése nagyobb mérvű mozgást, a határozatlannak határozottá, az egyszerűnek t. i. egynemű ködnek, most már hegyekből tengerekből és ezek közt gyomrában rejlő anyagokból összetetté való átalakulása, a mi a hold egységét teszi, — haladást jelent? Nem tagadhatjuk, hogy a csillagászat mai felfogása szerint még ezzel a holdon némi élet nincs teljesen kizárva, de éppen a Spencer által is idézett nebularis elmélet tanítja, hogy a hold szerves élet nélkül a fennebb vázolt éppen nem kecsesgető állapotban van.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a felállított elmélet szerint visszafelé való fejlődés nem létezhetik, legfeljebb késlekedés vagy fenakadás, mert ha a megindított természeti erők visszafelé is vezethetik a fejlődést, akkor az evolúcióban nincs törvény, mely biztos utat mutasson a jövő felé, hanem csak szeszélyes véletlen, mely megbízhatatlanságában akkor hozna pusztulást az emberiség kulturájára, a mikor előremenetelt várnánk. Minthogy pedig az evolúció az egyneműnek többneművé való átalakulásában és az ezzel kapcsolatos tüneményekben áll, világos, hogy egyáltalán mindenütt ki van zárva lehetősége annak, miszerint — a haladástól egészen eltekintve — a többnemű egyneművé válhassék. Olyan feltevés ez, melyet bármely vegyész néhány vegyület összetételével lépten-nyomon megczáfol, miután többneműekből olyan egynemű folyadékot hoz létre, melyben az alkotó részek teljességgel nem őrzik meg külön természetüket. Valóságban a földön végbemenő vegyfolyamatok ép úgy mutatnak fel folytonos differenciálódást, miként integrációt. Más-

részt a dolgoknak kívülről is egymáshoz hasonlóvá alakulása alighanem oly gyakori, mint különbözővé létele. Általában pedig azt hisszük, a szervetlen világban sem az egyneművé, sem a különmeművé alakulás nem jöhet haladás vagy fejlődés számba, mert az élettelen anyag mindenkép csak anyag marad, mely elkülönödött voltában sem árul el fejlettebb állapotot. Ha most már ez az anyag valamely organizmusnak válik alkotó elemévé és egy fűszál kel ki belőle, a fűszálban végbemenő vegyfolyamat épen nem alkot az egynemű anyagból különmeműeket, hanem ellenkezőleg inkább nagyon is különböző elemekből egyneműt. És ha tekintjük a fűszálat a míg magját szétszórva szaporodik és differenciálódik a földön, vajjon e folyamat jelent-e egyszersmind a létreövendő új fűszál strukturájára nézve fejlődést? Ellenkezőleg azt tapasztaljuk, hogy az utódok teljes hasonlóságra törekednek elődeikhez s több terményről be van bizonyítva, hogy idő multával visszafelé fejlődnek, degenerálódnak. Tehát fejlődésről nem, hanem csak szaporodásról van szó. Vajjon az állatvilágban másként van-e? Azért, mert szaporodtak, vajjon a rovarok vagy madarak azon egy faja tökéletesedett-e? jobb és több organummal van felruházva, mint elődei voltak? Vagy megfordítva, azon állat, mely a földön nem szaporodik és az ember a míg maradékai nem születnek, gyermekkorától fogva nem is fejlődik? Oly kérdések, melyek eléggé kétesse teszik azt, hogy a különmeművé való átalakulás egyszersmind fejlődést is jelentene.

BÉKÉSY KÁROLY.